

УДК 378.011.32-055.1/3:378.124

ВИКЛАДАЧ ОЧИМА СТУДЕНТІВ

Надія Гапон, Максиміліан Дубняк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто результати аналізу наративів студентів, які відображають уявлення студентської молоді про особистісні та професійні якості сучасного викладача вищого навчального закладу. Акцентовано на необхідності формування педагогом власної саморефлексивної позиції, яка дає змогу йому побачити себе очима студентів та є запорукою самовдосконалення.

Ключові слова: студентські наративи, особистість викладача, спілкування, саморефлексія педагога.

У психолого-педагогічній науці з 90-х років ХХ сторіччя взаємини викладача та студентів стають самостійним об'єктом та предметом наукового пошуку. Окремі дослідження присвячені психолого-педагогічній проблемі гендерних відносин у вищій школі та особливостям впливу взаємостосунків викладача зі студентами на особистісне становлення майбутніх фахівців [1]. З'ясовано, що взаємини викладачів та студентів характеризуються певною психологічною структурою, елементами якої є мотивація (взаємний інтерес учасників педагогічної взаємодії, потреба у взаємовідносинах), взаємопізнання (сприйняття та оцінення особистості іншого, саморефлексія, усвідомлення проблем взаємин, уявлення про оптимальні взаємини), емоції та почуття (задоволеність або невдоволеність взаєминами, відчуття психологічного комфорту чи дискомфорту, напруженості), тип поведінки (стиль педагогічного спілкування, засоби взаємовпливу, налагоджування взаємин тощо).

У своїх працях дослідники Я. Коломинський, В. Семеченко, А. Рейан, А. Мудрик, М. Обозов, Р. Лорбаревська, С. Мінакова, Б. Хукс та інші пишуть про небезпеку та наслідки типізованого мислення педагога, схематизованого розуміння ним сутності навчально-виховних аспектів взаємин із студентами. У цьому сенсі необхідною є реалізація оберненого зв'язку зі студентами, готовність викладача сприйняти думки студентів стосовно реалій їхніх взаємин. Це зумовлює актуальність обраної теми нашого дослідження.

Метою статті є з'ясування особливостей репрезентацій студентів про особистісні та професійні якості сучасного викладача. Об'єкт дослідження –

наративи студентів. Предмет дослідження – психолого-педагогічний аналіз розповідей студентів про викладача.

Дослідниця проблем освіти й виховання Б. Хукс в одній із своїх розвідок зауважила, що найзагальніша мета освіти в тому, аби показати студентам, як визначати себе “автентично і спонтанно” у стосунках зі світом [3, с. 248]. Найкраще викладачі досягають цієї мети, коли самі схильні до рефлексії. Складний механізм “рефлексування”, який лежить в основі полілогічного підходу в освіті, зумовлює нову особисту якість викладача – суб’єктивну відкритість. Рефлексивний зміст цієї позиції в тому, що педагог не лише вільно передає свої знання студентам, а й у кожному слові, дії дотримується етичних міркувань про рівновартісність пізнавальних позицій студентів; плекає гідність взаємодії з індивідуальним світом особистості студента, надає формуючого змісту своєму вмінню впливати на особистісну даність іншого, вибудовує для студентів толерантні міжособистісні моделі взаємодії, спрямовує молодь на взаємопідтримку та взаємоповагу один до одного, реагує на негативні висловлювання, які мають нерозвивальне або принижувальне значення для особистості іншого.

Розглянемо, які уявлення має українська студентська молодь стосовно професійних та особистісних якостей сучасного викладача. Авторами наративів були студенти 2–3-х курсів філологічного та філософського факультетів та факультету міжнародних відносин (50 хлопців та 52 дівчини) Львівського національного університету імені Івана Франка. Їм була запропонована наративна тема “Викладач очима студентів”.

Наратив (рефлексивне письмо) – це якісний метод дослідження в гуманітарних та соціальних науках. У практичній філософії, соціальній психології використовують для дослідження соціальних, когнітивних та перцептивних процесів. Як соціальний конструкт наратив слугує збереженню та створенню колективного знання. Студентські наративи ми аналізували за схемою, запропонованою В. Лабовим, Д. Валецьким, Ц. Барклей та раніше апробованою [3].

Спочатку ми з’ясували домінуюче емоційно-почуттєве тло наративів молоді стосовно запропонованої теми. Відтак за своїм стилем оповіді були толерантно-доброзичливі. Студенти відчують потребу довірливого спілкування з викладачем, в інтелектуальній позиції та баченні світу, якому могли б довіряти. Доволі прикметними є думки однієї студентки, яка пише: *“Коли я думаю про своє студентське життя, мені часто пригадуються обличчя, жести і звички тих педагогів, які з перших днів навчання опікувалися мною, впроваджуючи у світ знань. Тих, хто відкрив для мене можливість черпати радість від процесу навчання, перетворюючи університетську аудиторію у простір критичного мислення. Тих, хто зробив процес обміну думками та ідеями, різновидом особистісного задоволення”*.

Проаналізоване емоційно-почуттєве тло наративів свідчить, що більшість студентської молоді сприймає викладача як непересічну постать та пов'язує професійне та особистісне зростання з його індивідуальністю. Надалі інформацію, наявну в наративах, аналізували змістовно. Були виокремлені такі довільно обрані сюжетні лінії студентських наративів: вік, стать викладача; спілкування зі студентами; особистість викладача; зовнішній вигляд викладача; змістовий бік мовлення викладача та спосіб викладу навчального матеріалу; кінесичні аспекти діяльності викладача на занятті (пантоміміка, обмін поглядом тощо); просодичні аспекти (темп, гучність, емоційність мовлення) викладача; побажання викладачам та запитання до викладачів.

На рис. 1 зображено, які сюжетні лінії переважали (за кількістю та обсягом речень) у студентських розповідях. Більше третини студентів у своїх наративах не лише висловлювали вдячність та захоплення своїми викладачами, «які дають професійні крила», а й розмірковували над тими чинниками, які могли б поліпшити міжособистісне сприйняття та взаєморозуміння в контексті взаємодії з педагогом. Наприклад, студенти у своїх наративах пишуть: «Навіщо запитувати під час лекції, щоб потім сказати перед аудиторією, що відповідь студента(ки) помилкова, що хтось хибно мислить?»; «Чому викладачі часто говорять, що нас чекає надзвичайно складний іспит?»; «Несправедливо, коли на іспиті викладач каже, що я «нічого не знаю», бо я все ж чогось дізналась на його лекціях!».

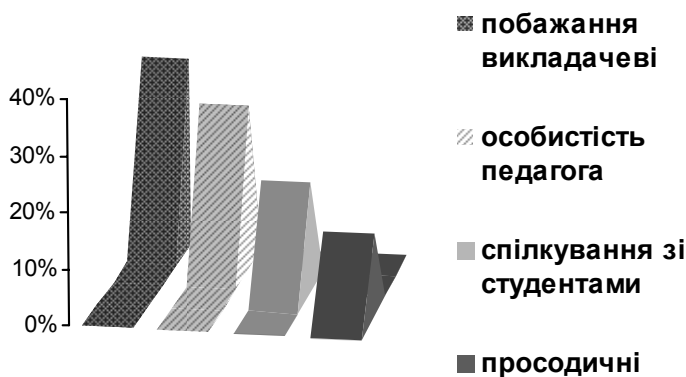

Рис. 1. Сюжетні лінії студентських наративів

Як заважували, студенти охоче розмірковують стосовно особистості викладача. Для більшості студентів є важливим, аби викладач був яскравим індивідуальністю, яка своїм прикладом мотивуватиме до формування

неповторного особистісного світу молоді особистості (див. рис. 2). Водночас, значна частина студентів на перший план особистісних якостей ставить важливу, критеріальну якість для професії викладача – здатність педагога любити своїх студентів.

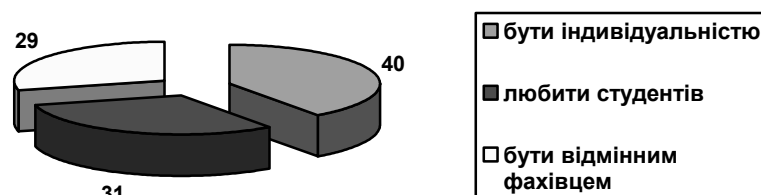

Рис. 2. Особистість викладача, %

Як побажання студенти висловлювались про те, яким має бути спілкування викладача зі студентами. На рис. 3 показано, що студенти бажають більш довірливого, невимушеного, захоплюючого та неформалізованого спілкування з боку викладачів.

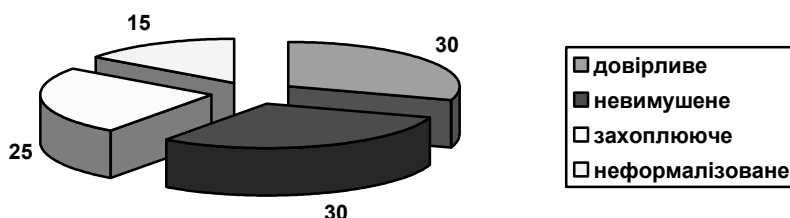

Рис. 3. Спілкування викладача зі студентами, %

Не менш охоче студенти пишуть про зовнішній вигляд викладача. Розподіл думок стосовно цього питання подано на рис. 4. Зовнішній вигляд педагога має відповідати тій естетиці сприйняття, яка традиційно сформувалася в академічному середовищі. “Кросівки, спортивні куртки? Ні, мабуть, це не личить викладачеві національного університету, ліпше щось елегантне. А на свята – доречний одяг, який містить елементи національного стилю...” (зі студентського нарративу).

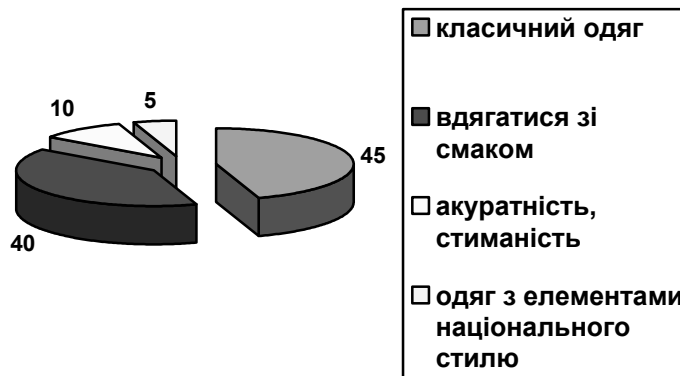

Рис. 4. Зовнішній вигляд викладача в студентських репрезентаціях, %

У своїх наративах студенти також розмірковували про вікову специфіку особистості викладача. Понад 20% авторів наративів висловили думку про те, що вік викладача є формальною ознакою, яка не має великого значення для процесу педагогічної взаємодії. *“Мені подобається працювати...з енергійними викладачами, не залежно від їхнього віку...”* (зі студентського наративу). Однак частина студентів надала віковим особливостям викладача певного значення (див. рис. 5). На їхню думку молоді викладачі, які *“нещодавно самі були студентами”*, краще розуміють їх та з ними легше неформально спілкуватися. Частина авторів наративів висловлює думку, що вік викладача корелює з його знаннями та досвідом, тому їм цікавіше працювати з досвідченішими педагогами.

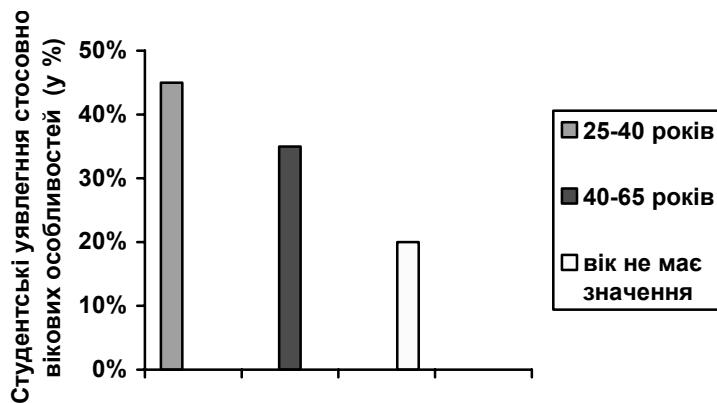

Рис. 5. Вік викладача в студентських репрезентаціях, %

Розглянемо уявлення студентської молоді стосовно гендерних характеристик викладачів. Студенти сприймають викладача чоловічої статі як сильного, серйозного, цілеспрямованого, більш логічного та чіткого у висловлюваннях, а також твердішого емоційно. Жінку-викладача вони сприймають як наполегливу, приємну, спостережливу, більш м'яку, гнучку в спілкуванні, емоційну, лагіднішу та менш вимогливу.

Очікування студентів стосовно статі викладача щодо викладання певного предмета, на нашу думку, позбавлені жорстких стереотипів, хоча також мають свою специфіку. Чоловіки-викладачі асоціюються з викладанням таких предметів, як політологія, фізкультура, інформатика, право, математика. Жінки-викладачі асоціюються з викладанням предметів: українська та іноземні мови, етика, педагогіка та психологія. Натомість викладання хімії, фізики, філософії студенти пов'язують із викладачами чоловічої та жіночої статі.

Насамкінець розглянемо ще одну сюжетну лінію наративів, над якою активно розмірковували студенти. Вона стосується змістового боку навчального матеріалу та його викладу викладачем, зокрема просодичних аспектів (темп, гучність, емоційність мовлення). Наведемо приклади висловлювань студентів, які найчастіше трапляються в їхніх розповідях.

Типові рефлексії студентів про змістовий бік лекції, спосіб викладу навчального матеріалу та кінесичний аспект взаємодії (обмін поглядом зі студентами в аудиторії):

- *“Я так захоплено слухаю, що забуваю записати думку ...”.*
- *“Оригінальне подання матеріалу запам'ятовується надовго”.*
- *“Мене втомлює виклад змісту теми без конкретних прикладів та зв'язків із сьогоденням...”.*
- *“Як добре сприймати чітко структурований виклад теми!”.*
- *“Коли свій погляд викладач під час лекції фокусує лише на кількох “відмінниках”, у мене виникає враження, що я зайвий. Коли викладач рівномірно охоплює поглядом усіх нас, то це дає змогу зацікавитися та спонукає нас до активної роботи, дискусії”.*

Думки студентів про темп мовлення викладача під час заняття (про це розмірковує 40% студентів):

- *“Треба інваріативно повторювати думку, адже коли темп зашвидкий, я пишу не те, що треба!”.*
- *“Я не говорю, щоб диктували, але можна якось повільніше...”.*

Думки студентів про гучність мовлення викладача під час лекції (про це розмірковує 40% студентів):

- *“Інколи викладачі говорять дуже тихо, інколи дуже кричать. Дайте викладачам мікрофони!”.*

- “Це непродуктивна лекція, коли не все чути, що розповідає викладач...”.

- “Втомлююсь від гучного голосу”.

Висловлювання студентів про емоційність мовлення викладача як протипагу монотонності в процесі викладу змісту лекції (про це розмірковує 20% студентів):

- “Коли немає емоційності, то важко збагнути, де основне, а де другорядне”.
- “Люблю емоційне мовлення викладача, яскраве, образне, насичене афоризмами (бажано власними)!”

Отже, специфіка соціокультурного життя часто спонукає особистість до сприйняття довколишнього світу на рівні стереотипів мислення. Це може стосуватися й педагога, його суджень, розуміння та оцінювання різноманітних педагогічних ситуацій взаємодії. Аналіз наративів студентів про викладача дає змогу збагнути педагогові різноманітні аспекти його педагогічної діяльності, яким студенти надають особливого значення, та визначити шляхи професійного самовдосконалення. Саморефлексія педагога, здатність децентрації, спроможність побачити себе очима студентів та критичне мислення спонукає викладача самовдосконалюватися. Без здатності мислити критично про нас самих ніхто з нас не буде рухатися вперед, змінюватися, особистісно й професійно зростати. Не має значення, якої дисципліни навчає студентів викладач – гуманітарної, природничої чи інтегративної. Саморефлексія та критичне мислення є тими головними внутрішньопсихологічними інструментами, які створюють можливість особистісних змін. У цьому сенсі необхідною є реалізація оберненого зв'язку зі студентами, готовність викладача сприйняти думки студентів стосовно реалій їхніх взаємин та робота над їхнім поліпшенням.

-
1. Булатова Л. О. Психолого-педагогічні проблеми гендерних відносин у вищій школі // Хрестоматія. навчальних програм з проблем гендерного розвитку. К., 2004. С. 107–129.
  2. Хукс Белл. Наука трансгрессировать. Образование как практика свободы // Гендерные исследования. 1999. № 2. С. 242–254.
  3. Koshmanova, T. S., Hapon, N. P., & Carter, C. C. (2007). Extreme social situations in the narratives of Ukrainian teacher candidates. *Teaching and Teacher Education*, 23 (4). P. 215–225.

HIGHER SCHOOL INSTRUCTOR IN STUDENTS' EYES**Nadia Hapon, Maksymilian Dubniak**

*Ivan Franko National University
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The paper considers the results of analyzing the students' narratives that represents their conceptions of contemporary higher school instructor's personal and professional traits. It focuses on the necessity of teacher forming the self-reflective attitude that allows him/her to catch sight of self by students' eyes, and is a guarantee of self-development.

Key words: students' narratives, personality of higher school instructor, communication, teacher's self-reflection.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2008

Прийнята до друку 25.09.2008